

DVA POHĽADY NA HANNAH ARENDTOVÚ

Elisabeth Young-Bruehlová, Hannah Arendtová:

Z lásky k svetu. Agora, Bratislava*

JAROSLAVA KUNSCHOVÁ

V priebehu posledných dvoch rokov sa na slovenskom čitateľskom trhu objavujú dva preklady kníh o živote Hannah Arendtovej. Vydavateľstvo Agora si najskôr zvolilo nevelkú publikáciu o vzťahu Hannah Arendtovej a Martina Heideggera (Bratislava, 2002). Druhá kniha Hannah Arendtová: Z lásky k svetu má väčší záber a je životopisná. Už pri prvom pohľade sa zdá, že prvá kniha je svojou témou a spracovaním skôr problematická, druhá sa zase prinajmenšom rozsahom javí viac prepracovaná a pôsobí primerane dôveryhodným dojmom. Obe knihy, v konečnom dôsledku, prinášajú pohľad na život a dielo tejto mysliteľky a pomáhajú vytvoriť istý obraz o tom, kto bola Hannah Arendtová – a obe neostávajú bez odozvy.

Aj keď nie je nevyhnutné tieto knihy spájať a porovnávať, v našom kontexte k niečomu takému môže dôjsť celkom prirodzene, keďže k tejto téme nie je k dispozícii mnoho iných zdrojov. V neposlednom rade sa dá vo voľbe práve týchto dvoch kníh s podobnou tematikou sledovať aj istý zámer vydavateľstva.

Aká predstava?

Elisabeth Young-Bruehlová v knihe Hannah Arendtová: Z lásky k svetu volí náročnú a ambicióznou cestu napísania „filozofického životopisu“: „*Chystám sa vyrozprávať príbeh Hannah Arendtovej tak, ako som ho poskladala z písomných prameňov a rozprávania ľudí, čo ju osobne poznali. Dejiny jej európskej generácie a našich temných čias pred-*

stavujú oveľa viac než iba pozadie jej osobného príbehu; jej život je ich odrazom, tak ako je jej dielo pokusom o ich pochopenie.“ Autorkin pohľad je pohľadom na mnohé historické, filozofické, politické, ekonomické a, prirodzene, aj osobné udalosti zo života Hannah Arendtovej, na to, čomu musela čeliť, čo ju zaujalo, nad čím a ako rozmýšľala.

Životopis sleduje zároveň niekoľko línií, ktoré sa navzájom stretávajú a prekrývajú. Základom je rozdelenie na štyri časové úseky (1906–1933, 1933–1951, 1951–1968, 1965–1975). Druhou výraznou črtou je sledovanie prostredia a okruhov ľudí, v ktorých sa Arendtová pohybovala a žila. Okrem najbližšej rodiny (dôležitou postavou v jej živote je matka) a životných partnerov je príznačná prítomnosť priateľov a kolegov. Napríklad život Hannah Arendtovej v Amerike je spojený s takzvaným kmeňom a jej druhé manželstvos Heinrichom Blücherom si vyslúžilo prezývku duálna monarchia. Už od obdobia štúdia to bol predovšetkým vzťah ku Karlovi Jaspersovi, z množstva blízkych osôb spomeňme ešte aspoň Kurta Blumenfelda, vedúcu postavu židovskej obce, dobrého priateľa a akoby druhého otca, na ktorého sa Hannah Arendtová často obracala. Okrem živých, prichádzajúcich a odchádzajúcich však treba spomenúť aj iné postavy, ktoré sú s Arendtovej životom neoddeliteľne spojené – predovšetkým Rahel Varnhagenová, v druhej časti knihy sa spomína Rosa Luxemburgová. K výrazným prostrediam v živote Hannah Arendtovej patria predovšetkým Königsberg, Marburg, miesta spojené s núteným odchodom z Nemecka, prechodom do Francúzska, s hľadaním si vlastného priestoru v Spo-

* Recenzia vznikla na základe pracovného prekladu knihy (preložili: Pavol Lukáč, Adriana Komorníková, Petra Šimkovičová. Jej vydanie je naplánované na rok 2004) [pozn. red.].

jených štátov a v neskoršom období zase s návratom do Nemecka.

Poslednou, ale dôležitou vrstvou životopisu sú vlastné filozofické diela – knihy, prednášky, úvahy, novinové články. Elisabeth Young-Bruehlová približuje prácu na rukopisoch, myšlienkové motívy, diskusie, ktoré sprevádzali vznikanie publikácií a s tým všetkým aj často súvisiace kontroverzie a spory. (K týmto častiam možno siahnuť po českých prekladoch kníh. Slovenský vydavateľský trh tak dvoma životopisnými knihami do istej miery dopĺňa český, ktorý sa viac venuje prekladom primárnych prameňov.) Životopis prináša rozsiahlejšie časti o politickom myslení, v prípade filozofických prác vychádza hlavne z korešpondencie s Jaspersom a z okolností prípravy knihy *The Life of the Mind*, filozofické súvislosti sa v iných častiach textu rozoberajú už menej. Filozofickým vplyvom na Arendtovu dielo zo strany Martina Heideggera sa najviac venuje príloha o filozofickej dizertácii.

Prechádzajúc rôznymi informáciami tohto životopisu, ukazujú sa niektoré samostatnejšie pozorovania a úvahy. Okrem politických okolností je to možnosť porovnania univerzitného a intelektuálneho prostredia v Európe a v Amerike a v jednotlivých obdobiach: od úrovne a spôsobu základného vzdelávania v Königsbergu, situácii na univerzitách v Nemecku, až po americké študentské prostredie, s ktorým sa Arendtová stretla už ako prednášajúca, ale aj ako diskutujúca, keď sa vyjadrovala k vlne protestov z konca šesťdesiatych rokov. Zaujímavé je aj priblíženie amerického intelektuálneho prostredia, postavenie elít a vzťah Arendtovej k nim. Young-Bruehlová napríklad opisuje, o čom a ako sa polemizovalo v „Divadle nápadov“, aké otázky sa v súvislosti s Arendtovou – či už v prípade jej článkov alebo v reakciách na ne – riešili na stránkach časopisov *Aufbau*, *Commentary* či *Partisan Review*. K nemenej významným patria aj časti o jej práci a pomoci

počas vojny pre židovské združenia a neskôr pri dobročinných aktivitách.

Kniha Elisabeth Young-Bruehlovej je plná informácií rôzneho druhu. Nechýbajú v nej básne (v anglickej verzii je priložený dodatok s nemeckým originálom, bude zaujímavé sledovať ich slovenský preklad), osobné úvahy z korešpondencie alebo rozhovorov, životopis dopĺňa rodokmeň rodiny Marthy Cohnovej a Paula Arendta, synopsy filozofickej dizertácie a bibliografia.

Hľadanie a diskusia

Ak by sme išli po časovej línii, prvé obdobie je venované detstvu, dospievaniu, zaobieraniam sa sebou, hľadaniu, melanchólii, strachom a obavám, ktorými trpela. Zdrojom k týmto opisom je hlavne netradičný prierez zápismi jej matky Marthy Arendtovej, ktoré si zhromaždila v poznámkach *Unser Kind*, autobiografický text *Die Schatten*, ktorý napísala ako devätnásťročná a v širšom zmysle aj životopisná kniha Rahel Varnhagenová: *Život jednej židovky*, o ktorej často uvažovala. „*Rahel Varnhagenová*,“ ako povedala Hannah Arendtová po rokoch, keď dokončovala rukopis životopisu Rahel Varnhagenovej, „bola mojou najbližšou priateľkou, hoci bola už takmer sto rokov mŕtva.“

Arendtová po štúdiu a osobnom zoznámení s Martinom Heideggerom odchádza z Marburgu, aby svoju prácu *Der Liebesbegriff bei Augustin* dokončila už pod vedením Karla Jaspersa. Jej ďalšia pozornosť sa však bude postupne orientovať inam. Témou nasledujúceho obdobia, ktorú si vynútili politické okolnosti, je uvažovanie o židovstve, asimilácii, sionizme a antisemitizme, s čím súvisí aj potreba nájsť stratenú vlasť, snaha niekam patriť, túžba po občianstve, „...zostala heimatlos, teda bez domova. Túžila po svojom stratenom svete, po Európe. Jedna z jej najjednoduchších a najsmutnejších básní napísaná roku 1946 parafrázuje slávny

Rilkeho verš: Wohl dem. Der eine Heimat hat.“ Hannah Arendtová bola bez občianstva osemnásť rokov. Obdobie, keď nemala politické práva, ju, možno paradoxne, priviedlo k intenzívnemu vnímaniu politiky. Young-Bruehlová opisuje túto premenu ako isté prebudenie z naivného postoja. Arendtová sa zapájala do politických a spoločenských diskusií, do sporov v židovskej obci (obhajovala vytvorenie židovskej armády, sledovala okolnosti vzniku štátu Izrael a v neposlednej miere rozrušila verejnosť kontroverznými názormi v súbore reportáží pre *New Yorker* a neskôr vo vydanej knihe *Eichmann v Jeruzaleme*). Jej uvažovanie smeruje k problému totalitarizmu, zla, k téme násillia, revolúcie (po *The Origins of Totalitarianism*, vydáva *The Human Condition, Between Past and Future* a *On Revolution*). Posledné obdobie patrí Arendtovej práci na knihe *The Life of the Mind*, kde svoj záujem presunula k skúmaniu myslenia, vôle a usudzovania. Tretiu časť už nestihla napísať.

Mnohé okolnosti života Hannah Arendtovej a spôsob jej reflexie boli často problematické, alebo vplyvom jej rázneho a ironického písania a vystupovania vyvolávali pobúrenie. Dá sa preto očakávať, že tí, ktorí boli zainteresovaní na rôznych sporoch okolo nej, alebo majú na ne jednoducho iný názor, sa s interpretáciou Young-Bruehlovej a prístupom k ich faktickému podloženiu nemusia celkom stotožňovať. Autorkin postoj sa kryje s citovaním alebo parafrázovaním tvrdení Arendtovej a dopĺňa ich o časť kritiky, ktorú vyvolali. Sama s ňou nepolemizuje, nanajvýš kritizuje spôsob a tón, akým vstupovala do diskusií.

Tento životopis predstavuje Arendtovú ako hľadajúcu a diskutujúcu mysliteľku, utvára aj obraz o žene plnej entuziazmu, o žene s náročnou povahou. Treba však dodať, že je to aj predstava o žene, ako ju videla Elisabeth Young-Bruehlová, keď u nej na New School písala doktorandskú prácu, ako ju vnímal generácia študentov, účastníkov jej prednášok a diskusií.

Heidegger

Život Hannah Arendtovej sa spája s mnohými verejnými kauzami. Pozornosť však priťahuje aj udalosť z osobnej sféry – jej vzťah s Martinom Heideggerom. Keďže ich vzájomnú korešpondenciu, ako píše Young-Bruehlová, nemala k dispozícii, kniha Elzbiety Ettingerovej *Hannah Arendtová/ Martin Heidegger* ju podstatným spôsobom dopĺňa. Jej otvorené písanie a citovanie častí listov medzi Arendtovou a Heideggerom, Jaspersom a Blücherom do istej miery prerušuje Young-Bruehlovej mlčanie a precízne, až diplomaticky formulované pasáže, ktoré venuje práve týmto súvislostiam – aspoň tak sa to javí po prečítaní stručnej publikácie. (Treba však uviesť, že medzi vydaniaми oboch kníh je trinásťročný odstup a Ettingerová, ktorá mala prístup k ďalším informáciám, v rámci úvodného poďakovania spomína aj pomoc Young-Bruehlovej.)

Keďže preklad knihy Elzbiety Ettingerovej nie je u nás neznámy, spomeňme aspoň to, že autorka pracovala s korešpondenciou Arendtovej a Heideggera s dovolením *Hannah Arendt Literary Trust*. Tá sa neskôr, aj po zvažovaní a súhlase Heideggerovho syna Hermanna zverejniť Heideggerove listy, stala prístupnou a dnes je vydaná knižne.

Ettingerová začína svoju knihu rokom 1924, keď sa Arendtová a Heidegger prvýkrát stretli a ich vzťah sleduje aj s prerušeniami až po posledné listy z roku 1975, keď Arendtová zomiera. Popri tom prechádza jej vzťahmi s manželmi Güntherom Sternom a Heinrichom Blücherom, priateľským vzťahom a korešpondenciou s Karlom Jaspersom, ale aj Heideggerovým manželstvom s Elfride. Ettingerová neobchádza ani Heideggerovo zapletenie sa s nacizmom a to, ako sa s tým pokúšala vyrovnávať nielen Arendtová, ale aj Karl Jaspers – aj toto je prvok, ktorému sa Young-Bruehlová venuje menej a nemožno povedať, že by išlo o okrajovú záležitosť.

Pohľad dvoch autoriek

Obe autorky si vo svojich knihách zvolili vlastný prístup a tematické zameranie. Ettingerová píše priamočiaro, nevyhýba sa citovaniu pasáží z listov a snaží sa z nich vytvoriť istú mozaiku. Korešpondencia v tom období ešte nebola verejne prístupná a Ettingerová, pochopiteľne, nezostala u kritiky nepovšimnutá. Pohľad do vzťahu, súkromia vyvoláva prirodzené rozpaky a aj Heideggerovo členstvo v NSDAP patrí ku kontroverzným okolnostiam. Negatívne ohlasy si autorka vyslúžila za spracovanie, ale do veľkej miery sa za nimi skrýva aj neistota, ktorú vyvoláva samotná téma.

Young-Bruehlová si zvolila „filozofický životopis“, je autorkou ďalšej životopisnej knihy *Anne Freud* a životopismi sa zaoberá aj teoreticky. V súbore esejí *Subject to Biography, Psychoanalysis, Feminism, and Writing Women's Lives* sa napríklad vracia k svojim skúsenostiam s písaním životopisov, vzťahom k autobiografii – akú úlohu hrá životopiscova subjektivita, psychologické a intelektuálne nároky písania životopisu na životopiscov, vzťah medzi psychoanalýzou a feminizmom. Aj na základe toho možno lepšie pochopiť autorkin pohľad na Hannah Arendtovú.

Young-Bruehlová len málokedy neodhadne osobnú rovinu a sklúzne do intímnosti (ako napríklad v prípade Paula Tillicha a Hildi Fränkelovej, ktorá bola síce Arendtovej dobrá priateľka, vzťah s Tillichom však v celom životopise nehral zásadnú rolu

a jeho opisy sú nadbytočné), Arendtovej manželstvá hodnotí tiež s primeraným odstupom. Na druhej strane je jej vnímanie veľmi empatické a pokúša sa priblížiť pocity a vnútorné prežívanie, zvláštny ráz má aj autorkino písanie o filozofkinom detstve a dospievaní.

Obe knihy si teda so sebou nesú dilemu súkromného a verejného – ako sa postaví k súkromnému životu v prípade známych osobností, k ich osobnému a intelektuálnemu pôsobeniu. Arendtová si totiž svoje súkromie chránila a snažila sa tieto sféry od seba oddeľovať. Young-Bruehlová dokonca uvádza: „*Arendtová sa úzkostlivo vyhýbala autobiografii. Mala tiež veľmi vyhranené názory na vhodnosť životopisu ako odvetvia histórie...*“ Nechcela vystupovať ani v televíznych programoch, čo porušila len výnimočne a toto pravidlo nevzťahovala na európske médiá. Na druhej strane však „*na rozdiel od svojho priateľa W. H. Audena Hannah Arendtová nevyžadovala od ľudí, s ktorými si dopisovala, aby jej listy ničili, alebo od svojich blízkych, aby zničili stopy jej súkromia v jej pozostalosti*“ a dokonca spolupracovala na triedení časti Jaspersovej korešpondencie z pozostalosti. Sama Arendtová tak nechala otvorený istý priestor – mnohé listy sa nachádzajú v knižniciach a spolu s Arendtovej autobiografickým textom z mladosti sú prístupné v archívoch a knižniciach. Ak sa prístup k nim udrží za hranicou naháňania/lovenia senzácií, nemožno povedať, že by nemali nijakú výpovednú hodnotu.

POZNÁMKY

Elisabeth Young-Bruehlová: *Hannah Arendt, for the love of the world*. Vail-Ballou Press, Binghamton, NY, 1982. Pracovný preklad Hannah Arendtová, Z lásky k svetu, Agora.

Elzbieta Ettingerová: *Hannah Arendtová/Martin Heidegger*, Preklad Jana Juráňová, Agora, Bratislava 2002.

České vydanie: Academia, Praha 2004.